

УДК 159.9.01

DOI: 10.15587/2313-8416.2015.45020

ШЛЯХИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

© С. К. Шандрук

У дослідженні зроблено обґрунтування теоретичних і прикладних досліджень проблеми професійних творчих здібностей і професійної креативності майбутніх психологів. Психодидактично обґрунтовано концептуальні засади організаційно-діяльнісних ігор як інтегральної умови розвитку методологічного мислення, професійних творчих здібностей і професійної креативності студентів психологічного профілю сучасного вищого навчального закладу

Ключові слова: ігровий тренінг, креативність, творча активність, організаційно-діялісна гра, творчі здібності

The theoretical and applied research of professional creative abilities and professional creativity issue of future psychologists is grounded. The conceptual foundations of organizational-activity games as the integral condition of methodological thinking, professional creative abilities and professional creativity of psychological profile students of the modern university are psycho-didactically grounded

Keywords: game training, creativity, creative activity, organizational-activity game, creative abilities

1. Вступ

Динаміка зміни вимог системи вищої освіти до фахівця вимагає цілеспрямованого формування в нього творчого підходу при використанні професійних норм і цінностей, умінь і навичок. Сучасні тенденції в системі освіти (підвищення інформатизації, ролі самостійної проектної роботи, участь у групових дослідженнях і розробках) актуалізують настановлення на розвиток творчого потенціалу як студентів, так і викладачів. Вирішення цієї проблеми вимагає зміщувати акцент у навчанні із засвоєння готових знань на розвиток нестандартного мислення, творчих здібностей та індивідуально-психологічних якостей особистості, її професійної компетентності і креативності. Особливо це стосується професійних творчих здібностей психолога-професіонала, оскільки у практичній діяльності він вирішує надскладні як особистіно-психологічні, так і суспільно-вагомні проблеми.

2. Обґрунтування дослідження

Важливість наукової розробки різних проблемних аспектів цього надзавдання, зокрема вивчення розвитку креативності працівників соціогуманітарної сфери, зумовлена тим, що Україна на сучасному перехідному етапі суспільного розвитку і державотворення має особливо гостру потребу в творчих висококомпетентних особистостях, які б адекватно і відповідально усвідомлювали свою персональну компетентність і креативну суб'єктність та виявляли їх у професійному повсякденні [1].

У системі сучасної професійної підготовки майбутніх психологів, як відомо, існує низка суперечностей між:

а) соціальним замовленням суспільства на фахівців психологічного профілю, спроможних професійно і компетентно організувати психологічну роботу, і відсутністю такого рівня якості освітньої підготовки психологів у ВНЗ України;

б) вимогами до багатофункціональної готовності майбутніх психологів ефективно діяти у вироб-

ничих ситуаціях та їх практичною неспроможністю оптимально вирішувати завдання повсякденної професійної психологічної діяльності;

в) потребою здійснення у стінах ВНЗ освітньо-якісної професійної підготовки і недостатністю науково обґрунтованих теоретичних, оргдіяльнісних і суто методичних засад її повновагомого забезпечення.

Ці суперечності підсилюють нагальність проблеми різноаспектного міждисциплінарного обґрунтування системи профпідготовки фахівців психологічного профілю загалом і розвитку їхніх професійних творчих здібностей та професійної креативності зокрема.

У сучасній науковій літературі креативність визначається як діяльність, кінцевим результатом якої є створення якісно нового продукту, такого, який вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю (при цьому зазначається, що творчість – специфічна властивість людини, а тому без творця-суб'єкта, себто креативної особистості, здійснюватися не може). Саме у такому аналітичному розрізі креативність стала предметом вивчення для багатьох зарубіжних і вітчизняних психологів, зокрема, Д. Б. Богоявленської, Е. Боно, Дж. Гіл-форда, В. М. Дружиніна, Г. С. Костюка, К. К. Платонова, Я. О. Пономарьова, Є. Торранса, О. М. Матюшкіна, О. В. Морозова, Д. В. Чернілевського. Вагомий внесок у розробку проблем інтелекту, здібностей, обдарованості, творчого мислення, розвитку творчої особистості здійснили такі вчені, як Н. С. Лейтес, В. О. Моляко, В. В. Рибалка, В. А. Роменець, А. В. Фурман та ін.

Піднімаючи питання про передумови розвитку творчої особистості, О. М. Матюшкін свого часу диференціював такі її компоненти: домінуюча роль пізнавальної мотивації, дослідницька творча активність, можливість досягнення оригінальних рішень, прогнозування здатності до створення ідеальних еталонів. Саме ці структурні компоненти й спричиняють розширення поля творчої свідомості особистості [2].

Натомість, на думку Н. М. Гнатко, процес формування креативності складається з кількох етапів і супроводжується оволодінням особою соціально значущою діяльністю спочатку шляхом наслідування, далі від нього до самостійної творчості, що відбувається через особистісну ідентифікацію зі зразком творчої поведінки інших і має принаймні два рівні функціонування особистісної креативності – потенційний та актуальний [3]. Отож креативність – це також й особистісна характеристика, спосіб чи форма реалізації людиною власної індивідуальності, а не лише певний набір особистісних рис. Зрозуміло, що кожна людина неповторна, унікальна, вона вносить у світ щось нове, таке, чого раніше не було. Тому прояв її індивідуальності – це завжди творчий акт. До того ж характеристики креативності непередметні (тобто не передбачають наявності продукту – матеріального чи ідеального), а процесні, індивідуально-психологічні.

Актуальність проблеми творчого розвитку особистості молодшої людини на етапі навчання у ВНЗ сьогодні усвідомлюється настільки повно, що є авангардною в усіх державних документах про освіту, виступах осіб, які безпосередньо причетні до розвитку системи національної освіти. Але у вирішенні цієї проблеми існує багато труднощів. По-перше, здатність юні до творчості не характеризується якоюсь однією конкретною спроможністю (за винятком випадків прояву яскравої обдарованості – музичної, художньої тощо). Це – інтегративна якість особистості, яка відображає її особливу внутрішню структуру – спрямованість, набір певних психічних процесів і тенденцій, характерологічні якості, ціннісно-сміслові вміння [4].

Головною ознакою творчої особистості традиційно вважаються її творчі якості та здібності, тобто індивідуально-психологічні особливості, які відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання. Тому проблема цілісного освітнього впливу, який би забезпечував інтеграцію психосоціальних умов навчання з внутрішньою “творчою” структурою особистості є надзвичайна складна для реалізації у системі масового ВНЗ-навчання. Вихід тут, на наш погляд, полягає у зміні освітньої моделі, яка б “вирощувала” методологічне мислення, творчі здібності та професійну креативність ступенів ВНЗ.

3. Мета дослідження

Психодидактичне обґрунтування концептуальних засад організаційно-діяльнісних ігор (ОДІ, в однині – ОДГ) як інтегральної умови розвитку методологічного мислення, професійних творчих здібностей і професійної креативності студентів психологічного профілю сучасного ВНЗ.

4. Матеріали і методи

Творчий підхід – один із головних чинників ефективності діяльності людини у професійній сфері. Творче мислення постає потужним стимуляційним фактором розвитку особистості, що визначає її готовність змінюватися, відмовлятися від стереотипів,

виявляти внутрішню свободу і довільність учинкових дій. Унаслідок усього цього стає очевидною потреба пошуку засобів, що дозволяють розвивати творче мислення, творчі здібності і професійну креативність майбутніх психологів. Одним із шляхів розвитку творчих здібностей особистості майбутнього фахівця психологічного профілю є застосування ОДІ для формування професійних творчих здібностей студентів-психологів з позицій ОДГ як засобу і методу розв’язання міждисциплінарних і міжпрофесійних проблем, яка була вперше підготовлена і проведена в 1979 році під керівництвом Г. П. Щедровицького, котрий є засновником і теоретиком даного способу методологічного практикування – методу філософування [5, 6]. З цієї метою нами застосовано ігровий психологічний тренінг та ОДГ зорієнтований курс занять із дисципліни “Психологія професійної креативності”

Мета гри-тренінгу: усвідомлення і подолання студентами внутрішніх кордонів свого мислення, використання ними всього розумового потенціалу для роботи над завданнями, які вимагають відшукання нових способів розв’язання новопоставлених проблем і задач.

Завдання гри: знайомство з основними поняттями стосовно розвитку творчого мислення (творчість, творче завдання, етапи творчого процесу, ментальні моделі, креативність, пошукова творча активність, інсайт тощо); розвиток у студента навичок і вмінь керувати перебігом власного творчого процесу; усвідомлення і подолання ним бар’єрів (когнітивних та особистісних), що перешкоджають актуалізації творчих ресурсів та мислєдіяльнісних потенцій.

У грі використовувалися техніки і методики когнітивної та арт-терапії. Крім змістовних вправ, що реалізують мету і завдання, в ній були застосовані завдання, спрямовані на розвиток згуртованості групи і підвищення працездатності її учасників.

Ця гра апробована в роботі зі студентами III – V курсів ВНЗ. Кожна група учасників складалася з 12–15 осіб; робота проходила протягом п’яти днів (30 академічних годин).

Авторська програма навчальної дисципліни “Психологія професійної креативності” складена для підготовки майбутніх фахівців у сфері психології і соціальної роботи.

Основне завдання курсу – ознайомити студентів із ключовими питаннями діагностики креативності, теоретичними та практичними підходами до виявлення рівня творчого потенціалу конкретної особистості, специфікою застосування діагностичних методів при роботі з добору та підготовки кадрів виробничих колективів та організацій. Це, як підтверджує пропедевтичний досвід, допоможе майбутнім фахівцям краще зрозуміти психологічні проблеми людини, особливості її пізнавальної, мотиваційної та емоційно-вольової сфер, завдання та умову формування її як відповідальної особистості і самобутньої індивідуальності, оптимального змістовлення професійної діяльності психолога і соціального працівника.

Практичний блок програми реалізувався із застосуванням ігрово-імітаційних і проблемно-

діалогічних форм активізації творчої активності студентів, стимулювання їхніх творчих здібностей, здійснення ними продуктивної мислєдїяльності і спроможності зреалізувати креативну і творчу рефлексію власних дій і здобутків.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є креативність, основні теоретичні підходи до дослідження творчості і креативності, соціально-психологічних аспектів творчої діяльності та засобів оцінки креативності.

Міждисциплінарні зв'язки: психологія, загальна соціологія, педагогічна та вікова психологія, філософія, культурологія, історія.

Метою викладання навчальної дисципліни «Психологія професійної креативності» є створення умов для опанування студентами загальними уявленнями щодо методологічних, науково-методичних і прикладних проблем сфери інноватики і пізнавальної творчості, у знайомстві з підходами до вивчення соціально-психологічних аспектів творчої діяльності та засобів вивчення та оцінки креативності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Психологія професійної креативності» є:

– формування спеціальних знань, що визначають загальні теоретичні уявлення про творчість і креативність на базі освоєння понятійно-категорійного апарату дисципліни;

– формування знань щодо ролі та місця творчої діяльності у структурі здібностей суб'єкта;

– формування цінностей і вмінь, потрібних для організації та стимуляції творчої діяльності суб'єкта чи групи.

5. Результати дослідження

Авторська концепція формування та розвитку професійних творчих здібностей і мислення майбутніх психологів передбачає здійснення таких етапів:

• сформулювати у студентів основи для розвитку креативного мислення, що сприятиме переходу від переважного індуктивного (шкільного) стилю мислення до повноцінного дедуктивного та абдуктивного (ВНЗівського);

• переорієнтувати технології, форми, методи і засоби викладання дисциплін з акцентуованого присвоєння студентами знань на переважне їхнє творче вироблення і критичне та продуктивне використання.

Навчальний процес у вищій школі повинен базуватися на таких принципах: пріоритетності самостійного навчання, спільної діяльності викладачів і студентів, опори на досвід студентів, індивідуалізації учіння, елективного навчання, розвитку пізнавальних потреб, формування творчого мислення, критичної рефлексії та особистої відповідальності і толерантності.

Пріоритет самостійного навчання.

Оскільки становлення досвіду професійно-творчого мислення як глибинно особистісної якості можливе тільки під час самостійної творчої діяльності, то в організації освітнього процесу основна увага повинна зосереджуватися на самостійній роботі студентів (як на аудиторних заняттях, так і в позааудиторний час), спрямованій на виконання завдань,

адекватних цілям і завданням конкретного етапу професійної підготовки.

Принцип спільної діяльності викладачів і студентів.

Для ефективного розвитку креативності та реалізації творчого потенціалу студентів потрібна сприятлива психоемоційна атмосфера в колективі, створення якої базується на співтворчості викладача і студентів, на психосоціалній паритетності їхніх взаємостосунків.

Принцип опори на досвід студентів, згідно з яким їхній життєвий досвід повинен використовуватися навколишніми як джерело навчання і самонавчання. Студент приходить до ВНЗ із певним соціальним та побутовим досвідом, навичками навчання і, почасти, професійним досвідом, який може бути як позитивним, так і негативним. Тому, з одного боку, слід враховувати всі конструктивні, стабілізуючі його моменти, а з іншого – нейтралізувати деструктивні, дисгармонійні прояви.

Принцип індивідуалізації навчання передбачає розробку освітніх програм відповідно до конкретних професійних вимог, враховуючи особистісні особливості, досвід та рівень підготовленості студента до систематичної освітньої діяльності. А це означає, що не лише треба виявити професійно зорієнтований творчий потенціал кожного наступника, а й створити умови для стимулювання його розвитку і збагачення (у вигляді вибору технологій, методів, форм, механізмів навчального впливу, змісту завдань і вправ та ін.).

Принцип елективного навчання передбачає реалізацію студентами передбачених академічних свобод. Він, зокрема, може бути реалізований як надання студентам певної свободи у виборі напрямку навчально-пізнавальної та науково-прикладної діяльності, засобів і методів виконання завдань, джерел додаткової інформації тощо.

Принцип розвитку пізнавальних потреб і пошукової спрямованості освітньої діяльності, згідно з яким: а) результати навчання оцінюються за реальним рівнем сформованості тих чи інших властивостей особистості, її знань, умінь, навичок, цінностей, смислів; б) освітній процес тотально стимулює формування у студентів пізнавальної мотивації і професійної полімотивації.

Процес активізації творчого мислення найкраще відбувається за проблемно-діалогічного, модульно-розвивального та імітаційно-ігрового типів навчання, які передбачають постійну постановку і вирішення навчальних, наукових і професійних проблем, що спричиняє задіяння таких механізмів, як запитання і самозапитання, що забезпечують критичну оцінку власних знань, умінь, норм, цінностей, навичок; рефлексію як результат аналізу власних спроможностей, досвіду, потенціалу, особисту відповідальність студента за процес і продукти освітньої діяльності, власний культурний і професійний розвиток. Завданню формування досвіду творчого мислення студентів важливо підпорядкувати всі організаційні форми і методи навчання, використовуючи при цьому ОДІ.

В результаті участі у ОДГ зорієнтованих видах навчальної діяльності майбутні психологи засвоїли:

– основні теорії творчості та креативності у соціології, психології та філософії, поняття та персоналії;

– види та загальні принципи творчості; форми співвідношення творчості та інтелекту, методи вивчення творчості як інтелектуального процесу;

– методи вивчення творчих здібностей та креативності як цілісного феномену;

– методи вимірювання творчих здібностей і креативності;

– психологічні засади програм творчого розвитку, саморозвитку та стимулювання творчої активності.

Це дозволить майбутнім фахівцям психологічного профілю вміти:

– організувати та проводити науково-дослідницьку роботу у сфері психології творчості, творчих здібностей та креативності;

– організувати психологічну стимуляцію та підтримку творчої активності суб'єкта чи групи; аналізувати чинники, умови та процес вирішення професійних творчих завдань;

– оцінювати і ситуаційно актуалізувати дію творчих здібностей; використовувати домагання і навички стимулювання власної творчої активності.

6. Обговорення результатів

Однак, незважаючи на великий масив досліджень у цій предметній сфері, все ж є підстави констатувати брак міждисциплінарних досліджень, причому як здійснених на нових парадигмальних засадах, так і конкретизованих емпірично, у тому числі й експериментально. Тим більше, що розробка тематики розвитку творчих здібностей та професійної креативності майбутніх фахівців психологічного профілю передбачає комплексність і взаємозалежне збагачення науково-раціональних та досвідно-інтуїтивних способів і прийомів пізнання того, що таке творчість, творчі здібності та креативність особистості і як їх актуалізувати у часопросторі сучасного ВНЗ.

ОДІ у вищій школі здебільшого проводяться у формі дискусій з окремих питань теми; “професійних змагань”, що потребує вивчення додаткового матеріалу; захисту рефератів, що активізує увагу всіх студентів і сприяє розвитку доказовості їхнього мислення; вирішення конкретних професійних ситуацій-

них завдань (наукових проблем), під час якого розвиваються вміння формулювати і вирішувати проблеми, застосовувати на практиці теоретичні знання; ділових комунікативних ігор та ін.

7. Висновки

Процес формування у студентів досвіду творчого мислення полягає у цілеспрямованій взаємодії, співтворчості викладача і студента за спеціально організованих умов із застосуванням чітко спроектованих механізмів, форм, методів, засобів та інструментів організації занять, що використовуються комплексно і залежать від завдань конкретного етапу “виросування” професійної креативності і методологічного мислення.

Література

1. Фурман, А. В. Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі [Текст]: [монографія] / А. В. Фурман, С. К. Шандрюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 272 с.
2. Матюшкин, А. М. Концепция творческой одаренности [Текст] / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 29–33.
3. Гнатко, Н. М. Проблема креативности и явление подражания [Текст] / Н. М. Гнатко. – М.: ИП РАН, 1994. – 170 с.
4. Смирнов, С. А. Философия игры (пролегомены к построению онтологии игры) [Текст] / С. А. Смирнов // Кентавр. – 1995. – № 2. – С. 26–36.
5. Щедровицкий, Г. П. Избранные труды [Текст] / Г. П. Щедровицкий. – М.: Шк. культ. политики, 1995. – 760 с.
6. Shchedrovitzky, G. P. Methodological problems of system research [Electronic resource] / G. P. Shchedrovitzky // General Systems. – 1966. – Vol. XI. – Available at: <http://www.fondgp.ru/gp/biblio/eng/5>

References

1. Furman, A. V., Shandruk, S. K. (2014). Organizational-activity games in higher education. Ternopil: TNEU, 272.
2. Matyushkin, A. M. (1989). Concepts of creative giftedness. *Voprosy psikhologii*, 6, 29–33.
3. Gnatko, N. M. (1994). Problem of creativity and the phenomenon of imitation. Moscow: IP RAN, 170.
4. Smirnov, S. A. (1995). Philosophy of play (prolegomena to the construction of the ontology of play). *Kentavr*, 2, 26–36.
5. Shchedrovitskiy, G. P. (1995). *Izbrannye trudy*. Moscow: Shk. kul't. politiki, 760.
6. Shchedrovitzky, G. P. (1966). Methodological problems of system research. *General Systems*, XI. Available at: <http://www.fondgp.ru/gp/biblio/eng/5>

*Рекомендовано до публікації д-р психол. наук, професор Панок В. Г.
Дата надходження рукопису 22.05.2015*

Шандрюк Сергій Костянтинович, кандидат психологічних наук, доцент, кафедра психології та соціальної роботи, Тернопільський національний економічний університет, вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, Україна, 46009
E-mail: S_Shandruk@ukr.net